

"האשה" והחברה האזרחית בשנות ה-20

מיכאל קרן

לראות שנית שורות שנכתבו מכבר:
הדיו דהה כמעט,
ומשהו הצהיב הניר המקמט,
וריה של עבר...

הוי, מגעה הקל, הוי, שלטונה הרב
של יד הזכרונות!
הנה נתן האות, ואך נתן האות
והרהוק קרב...

(רחל, פורסם ב"האשה" ב', אייר תרפ"ו, עמ' 8).

הביטחון, קליטת העלייה, ההתנחלות בשטחים, בניית תשתיות לאומיות או תהליך השלום. המפלגות השליטות הקימו מערכות בירוקרטיות חזקות וריכוזיות הנשלטות על ידי ממונים פוליטיים מטעמן, תוך נכונות לוותר על השתתפות וולונטרית, כולל התחום הפוליטי עצמו. השמאל הגדיר השתתפות פוליטית במונחי תרומה חלוצית, והימין במונחי תרומה לאומית. לשניהם לא היה עניין בפעילות אישית או קבוצתית של אזרחים מתווי דרך וקבוצות המבטאות אינטרסים חברתיים פרטיקולריים. כל שלטון, באשר הוא, החדיר את נאמניו לכל מוסד חברתי וכלכלי בעל השפעה, והקדיש תשומת לב רבה יותר לחינוך אידאולוגי מאשר לחינוך של אזרחים חושבים ופעילים. שום שלטון בישראל לא ראה חובה לעצמו לעודד את הוולונטריזם או לאפשר איוון בין קבוצות וולונטריות לבין המדינה.²

מאידך גיסא, אין פירושו של דבר שהחברה האזרחית לא התקיימה בישראל. שכן, גם כאשר אין היא זוכה בהתייחסות פוליטית והיסטוריוגרפית, ואפילו כאשר היא אינה מודעת לעצמה, אין פירושו שאנשים וקבוצות אינם בעלי צרכים, מאוויים ורעיונות פרטיקולריים שאינם משועבדים לחלוטין למדינה ולתנועות הפוליטיות השליטות בה. מעניין אפוא לעקוב אחר הניסיונות של אנשים וקבוצות אלה להתבטא ולפעול במסגרת פוליטית ורעיונית בלתי תומכת. הסיפור המסופר כאן עוסק בניסיון שכזה. זהו סיפורו של הירחון "האשה", שיצא לאור בין 1926 ו-1929, שנות שיא מבחינת השליטה ההגמונית של תנועת הפועלים בתהליך ההתיישבות בארץ-ישראל, במגמה לבטא את האינטרס הייחודי של האשה בתהליך זה. מעקב אחר גיליונות העתון בשלוש שנותיו מגלה את אחד המאבקים האזרחיים המעניינים ביותר בתולדות ארץ ישראל, ומעלה מחשבות ביחס לבסיס הרעיוני של מאבקים דומים בתווה.

נשים בעבודות מפרכות

הגיליון הראשון של "האשה" יצא לאור בניסן תרפ"ו מטעם "הסתדרות נשים עבריות בארץ ישראל", שהיתה קשורה ב"הדסה", הסתדרות הנשים הציוניות באמריקה, והתאחדה מאוחר יותר עם ויצ"ו. הסתדרות זו ביקשה להוות מסגרת לארגוני הנשים בארץ ישראל המשלבות פעולה אזרחית פילנטרופית עם פעולה לקידום מעמד האשה. בשנות ה-20 ביקשה הסתדרות הנשים, ללא הצלחה, לשתף פעולה עם ארגוני הפועלות שהתייחסו בזלזול לפעילות פילנטרופית בפרט ול"חוגים האזרחיים" בכלל. חוגים אלה כללו סוחרים, בעלי מלאכה, איכרים ובעלי מקצועות חופשיים שהרכיבו את המעמד הבינוני. למן תקופת הפאודליזם, נחשב המעמד הבינוני לנדבך מרכזי בהתפתחות הכלכלית, החברתית והפוליטית של העולם המערבי ונדע ביוזמתו וביעילותו לעומת מעמדות גבוהים שהסתאבו ומעמדות נמוכים שחסרו את החיות שאפיינה אותו בתחום הכלכלי. המעמד הבינוני, החסר זכויות יתר השמורות לאצולה, נודע בדרישתו לעידוד חירות הפרט, למתן הזדמנות שווה לכל ולשמירה על שלטון החוק, וכך נהפך לגורם מרכזי בהתפתחותן של הדמוקרטיות. משהחל מעמד

החברה האזרחית (Civil Society) ניתנת להגדרה ככלל הקבוצות הפועלות במדינה תוך אוטונומיה יחסית ממנה. מדובר בתחום פעילות שבו אזרחים חושבים, מדברים, מתאגדים ועושים למימוש דרישות שהנן, מצד אחד, בעלות משמעות ציבורית, ומצד אחר, מצויות מעבר לתביעותיו של השלטון המדיני. החברה האזרחית היא היפוכה של החברה הבולשוויקית - זו המציעה חוון ודרך לכל המערכות הכלכליות, הפוליטיות והתרבותיות במדינה, מעצבת אותן על פי סולם ערכים מוחלט, ומניחה כי במקום שסולם זה אינו מוצב - שורר תוהו ובוהו. ביסודו של הבולשוויזם טמונה ההנחה, מבית מדרשם של מרקס ולנין, ועוד קודם לכן של הכנסייה הקתולית, כי בני האדם הנם מעין פרודות אובדות דרך הזיקוק להנחיה אידאית בכל אורחות חייהן, וכי תפקידה של המערכת השלטונית לספק הנחיה זו ולהצדיק נכוחה במהלך ההיסטוריה. תפישה זו שוללת את האפשרות של חברה הבנויה קבוצות קבוצות בעלות מאוויים כלכליים, חברתיים ופוליטיים מנוגדים, או תפישות פילוסופיות ואידאולוגיות שונות, הנאבקות זו בזו ומאזנות זו את זו, בעוד השלטון אחראי על שמירת האיוון, לא על השלטת האמת. זו מהותה של החברה האזרחית - חברה שהשלטון, וגם לא שום תנועה פוליטית, אינם זוכים בה למונופול אידאי, וכך נשמרים זכות הפעולה ובעיקר כושר הפעולה, של האזרחים. הבולשוויזם ביישמו בברית המועצות ובמזרח אירופה, בנה אדם אדיש וציני אל מול שלטון כוחני ומונופוליסטי. נפילתו שם בסוף שנות ה-80 עוררה את התקווה לצמיחת חברה הבנויה מאזרחים פעילים ובעלי עמדה המשתתפים במעשה השלטוני.³

מדינת ישראל מהווה מקרה מיוחד במינו שבו, למרות הבדלים ברטוריקה, הבולשוויזם, כפי שהוגדר כאן, הוא נחלתם של השמאל והימין כאחד. אף אחת מן התנועות הפוליטיות הגדולות שנאבקו על השלטון בישראל לא התייחסה מעולם לחברה האזרחית. השמאל ביקש להשליט את חונו המעמדי, והימין - את חונו הלאומי. שניהם היו שווי נפש כלפי האזרח המבלה את עתותיו בתור לקופת חולים, בשירות מילואים ממושך, בתאונות דרכים, בתורבן סביבתי או בפחד מפני שיורר, כל עוד נמשך המאבק בדרך להגשמת המשימות ה"גדולות":

האשה

ירחון מוקדש לחייה ולעניניה של האשה בארץ-ישראל
יוצאת לאור ע"י הסתדרות נשים עבריות בארץ-ישראל
והסתדרות הנשים הציוניות באמריקה, הדסה'

חוברת ו' ירושלים תרפ"ז

תוכן

- חצי שנה של הירחון, האשה: האשה ואחדות העם
- ה. חנה טהון —
- אנרת ברכה לועידה השנתית של "הדסה" מאת הנרייטה סולר —
- חנוך עברי מודרני לנערות בארץ-ישראל — אמתה פינצובר
- הנשים והדבור העברי — מ. בן-אליעזר
- נשים לאות, נשים חוזרות (שיר) — אשר ברש
- * * * (שיר) — רחל
- רות — ד. קמחי
- ברדת יום — נחמה פוחצבסקי
- מה אומרות קוראותינו: —
- מכתב אל המערכת — שרה זפרן
- הערה — עדינה כהנסקי
- מדור לטיפול בתינוקות בעריכותו של ד"ר ב. גרינפלדר —
- ההזנה המלאכותית של היונקים
- ידיעות מהארץ
- האשה בחו"ל
- ספרים

נשים חלוצות בעבודה חקלאית בעמק הירדן

העם. "יתרה מכך, היא רואה את הקושי הנובע מצמצום התרומה של אותן נשים למעמד הפועלים בלבד תוך הזנחת התרומה הנדרשת לחברה כולה. היא ממקמת למעשה את הירחון בין שני צדדות אלה:

בין שני הקצוות הללו נמצאות אותן הנשים שאפשר לצייןן בליברליות לאומית רחבה. "נשות הבינים" האלה מכירות במשפחה את תאה הטבעי של המדינה ומתייחסות בחיוב אל תפקיד הנשים האלמנטרי של הטפול בבית ובילדים. אולם חובת נשים פשוטה זו מורמת על ידן - מתוך הבנה והכרה במטרתו הכללית של הבנין הלאומי - למדרגה העומדת למעלה הרבה יותר ממדרגה של סתם בעלת-בית.⁴

קל להבין מדוע עוררו דברים מעין אלה התנגדות מצד שתי התנועות התברתיות-פוליטיות הגדולות של המאה ה-20 - הסוציאליזם והפמיניזם - שהתמקדו שתיהן במרחב הציבורי. שתי התנועות נלחמו בחירוף נפש בתפישה הקושרת את האשה לבית ולמשפחה וראו את שחרורה ככרוך ביציאה מן המרחב הפרטי או בביתולו המלא. העמדה שמציג "האשה" אינה שוללת את העובדה שהשתלבות נשים בחקלאות, בבניין, בעבודות הכביש ומסילות הברזל, במחצבות ובבתי החרושת משחררת אותן באופן תיאורטי מכבלי הבית והמשפחה ומקרבת את שיווי הזכויות החוקיות והאזרחיות, אך גם מתבוננת נכוחה במציאות; נשים רבות שראו את עתידן בהשתלבות בעבודת גברים, חזרו בשל הקושי הגופני הכרוך בכך אל הטיפול במשפחה. אך אין זו רק שאלה גופנית, כפי שמראה גרדה ארלוזורוב-גולדברג באותו גיליון. נשים קיבלו הכשרה הרבה יותר גרועה

כזה להיווצר בארץ ישראל בתקופת העלייה הרביעית, הוא נשא עמו - בגיליונות "האשה" למשל - בשורה של קידמה והירות חברתית, אך הסוציאליזם, שזכה להגמוניה פוליטית, הגדיר את אנשיו, בדומה לבולשוויזם הסובייטי, כמנצלים וטפילים.

עורכת הירחון, והדמות הבולטת בו, היתה חנה טהון. במאמר הפתיחה "האשה בצבור הארץ ישראלי" הציבה את הרעיון המרכזי שעיצב את העתון בשלוש שנותיו. המאמר הבדיל בין שתי השקפות מקוטבות השוררות בארץ ביחס למעמדן של נשים. הראשונה היא ההשקפה הריאקציונית, המקובלת בקרב החוגים האורתודוקסיים, על פיה "אין אשה אלא לבנים". האשה האורתודוקסית נחשבת כקניינו הפרטי של הבעל, וזכויותיה החוקיות, האזרחיות והאישיות מוגבלות. היא אינה זוכה להשכלה שתכשיר אותה לעבודה מקצועית ולהשתתפות בחיים הציבוריים. אל מול ההשקפה הריאקציונית העמידה את ההשקפה הרדיקלית של חוגי הפועלים הרואה את הגשמת שיווי הזכויות של נשים בהשתלבות בכל העבודות הנחשבות לעבודות של גברים, כגון סיתות אבנים, המחברת מכירה בכך שבאמצעות השתלבות זו עשו הפועלות ככרת דרך נכבדה; כל הזכויות האזרחיות והאישיות שנשים בארצות אחרות עורן גלחמות עורבן, הושגו כאן באמצעות שילובן של נשים בעבודות מפרכות. אך היא גם רואה את הקושי הפיסי הכרוך בכך עבור נשים רבות; "מתעוררת השאלה אם באמת יש מקום להכחשת חולשתה הגופנית של האשה בהשוואה אל האיש ואם מן הכחש הזה תצמח תועלת לבריאותו ולסדורו ההרמוני של

הלנה חנה טהון, עורכת "האשה"

של הזרמים השונים על יסוד הרצון הכללי לשם הקלת בנין הארץ, משמשת להן פרוגרמת המפלגה כרוז-מלחמה. "בעוד שהתבדלות סיעתית מעין זו מובנת לגבי נשים אורתודוקסיות, כתבה, אין היא מקובלת ביחס למועצת הפועלות, בעיקר לאור נכונותה של זו להיעזר בחוגים האזרחיים כאשר הדבר נותן עתה פתח להסביר את ההבדלים בין האידיאולוגיה הסוציאליסטית לזו האזרחית, כמו גם את חוסר הסבירות בהתקפה הסוציאליסטית על החוגים האזרחיים. ראשית, בעוד האשה הסוציאליסטית מאמינה בשוויון בין המינים, האידיאולוגיה האזרחית אינה מדגישה את השוויון אלא מאמינה בשכלול והיגיון היחיד, בין גבר ובין אשה, שיש בו כדי להעשיר את המין האנושי בכללותו. שנית, ההעמדה של מעמד הפועלים אל מול שכבה קפיטליסטית מנצלת, פשוט אינה נכונה בתנאי הארץ. הפועלים לא אחת עולים על אלה שאינם פועלים הן ברכוש והן בהשכלה, ולמעשה הם זוכים בארץ ישראל למעמד דומה לזה שניתן לאצולה בארצות אחרות. שלישית, קשה לדבר בארץ על דיכוטומיה בין קפיטליזם שליט ופרולטריון מדוכא ועשוק, שכן מתחת לשכבה המגדירה עצמה מעמד פועלים קיימת שכבה חברתית של יהודי המזרח המבטאת את המוצקות האמיתיות של פרולטריון - תנאי חיים קשים, בערות וחוסר אונים. "כאן יש לעבוד עבודה חינוכית כבירה, לקשר ליהדות ולישוב את האלמנטים המזרחיים האלה והורים לנו כל כך במהותם, להאציל עליהם מרות היהדות האירופית ולקבל מהם מרות המזרח. שאלת חנוך זו יש לפתור על ידי שטה שלמה של מוסדות סוציאליים, ודבר יצירתם של מוסדות אלה מושבות אגודות הנשים האזרחיות לתפקידן המיוחד."

מגברים לעבודות כפיים וכך התקשו הרבה יותר להתאים עצמן לתנאי הארץ. בצד מספר קטן יחסית של נשים שהשתלבו בחקלאות, מצוי מספר רב של נשים מחוסרות הכשרה ומקצוע החסרות בסיס כלכלי וסוציאלי איתן. חוסר העבודה במושבות פוגע תמיד יותר בפועלות מאשר בפועלים והמוסדות העליונים העוסקים בהתיישבות אינם מקדישים לכך תשומת לב מספקת. הסטטיסטיקות של הסתדרות העובדים, למשל, אינן מבדילות בין פועלים ופועלות.

לעזרת יהודי המזרח

"האשה" ביקש לפיכך להשתחרר מקונספציות תיאורטיות של שחרור, שהיו מקובלות בכתבים סוציאליסטיים ולימים בכתבים פמיניסטיים, ולבחון את מעמד האשה מתוך התמקדות במרחב הפרטי שלה. במקום להכחיש את הקשיים המיוחדים שהיא נתקלת בהם בתורת אשה, התמקד הירחון בקשיים אלה והציע בתוך כך תבנית של מלחמה לשוויון וכויות שאינה נופלת בנועותה מהתבנית הסוציאליסטית. ביסודה של תבנית זו, הסיורב - האריסטוטלי וההגליאני ביסודו - לראות את המרחב הציבורי כדורש את ביטולו של המרחב הפרטי. מלחמתה של האשה על שיווי זכויותיה, הנעשית במסגרת תנאיה המיוחדים כאשה, כאם לילדים וכמי שעודנה נושאת בשנות ה-20, לטוב או לרע, בעול המשפחה, אינה נפרדת מן המאמץ החברתי והמדיני הכללי אלא ההיפך - תורמת לו תרומה נכבדה. כפי שכתבה ד"ר ש. איונסטדט-ברזלי באחד הגיליונות: "ואף במקום שהאשה אנוסה מחמת כשלוננו הכללי ליטול על עצמה בלבד את המלחמה בעד שווי זכויותיה, אין אנו רשאים להסיח את דעתנו ממלחמה זו אלא אנו חייבים לזכור תמיד, כי אין היא נלחמת את מלחמת מינה בלבד, כי אם את מלחמת עמה ומלחמת חירותה של האנושיות כולה היא נלחמת באותה שעה." קו זה שנקט "האשה" לא הובן תמיד על ידי קוראיו. במלאות חצי שנה לקיומו, הביאה המערכת תגובות מאת נשים שטענו כי מוטב לעתון נשים לעסוק בשאלות היומיומיות המעסיקות את האשה במסגרת הנהלת הבית. אין זה שהירחון נמנע מכך - גיליונותיו משופעים מאמרים על טיפול בתינוקות, הוגה בתנאי האקלים השורר בארץ, היגוך, ריפוי חולים וכיוצא באלה, אך כל זה מופיע במסגרת רעיונית התופסת את פעילות האשה הן במשפחה והן בעבודה כחלק מפעילות אזרחית כללית. מאמר המערכת טען כי תפקידו של עתון נשים אינו מתן עצות כיצד לנהל את הבית, אלא "לעשות את האשה לחברה פועלת בעבודת הכלל, לעורר בה את המצפון הסוציאלי ואת רגש האזרחיות, לסייע לה ברכישת אמצעים יותר טובים בשביל מלחמת הקיום שלה. ברם, מודות אנו כי התקונים בהנהלת הבית ארץ-הישראלית, כגון: הטפול בילדים, הרחבת הידיעות הביתיות של האשה, הנהו חלק חשוב מן התקונים הציבוריים בכלל."

היכולת לראות נושאים כגון טיפול בילדים והרחבת השכלתן של נשים כחלק חשוב מן המאמץ הכללי של בניין האומה נבע מן האידיאולוגיה האזרחית שעמדה ביסודו של העתון. באותו גיליון פרסמה העורכת הנה טהון מאמר בשם "האשה ואחדות העם" ובו אחת ההצגות המוצלחות ביותר של אידיאולוגיה זו. ביסודו של המאמר עמדה התקפה על מועצת הפועלות של הסתדרות העובדים, המצטמצמת בד' אמות של מעמד ומפלגה וכך פוגעת ביצירתה של חברה אמיתית. המאמר ביטא את ההבדל בין התפישה הפוליטית הלוחמת של הסוציאליזם השליט ובין תפישתם של החוגים האזרחיים. פרוגרמת בול של ההסתדרות הציונית, טענה טהון, מיצתה את ייעודה; הציונות צריכה עתה לקשר בין האלמנטים השונים שנאספו בארץ לכלל עדה אמיתית אחת. במקום זאת, מתנהל מאבק בין סיעות קיצוניות כאשר לנשים חלק ניכר בו. "חסרה להן לרוב ההבנה ההומנית לגבי עצמיותם של אחרים. ובמקום העבודה המשותפת

בתקופת היישוב לשכבות מצוקה סממנים של התגשאות, אך גיליונות הירחון מעידים בראש וראשונה על ההכרה כי לא ניתן לצמצם את תחומי החברה למעמדות נבחרים בלבד. כן ניתן למצוא בהם תפישה המאמינה בפיתוח פעילות אזרחית בקרב כל שכבות האוכלוסייה.

כך, במאמר משנת 1929 מתלוננת גרדה ארלוזורוף-גולדברג על העדר פעולה עצמית בקרב נשים מזרחיות ומאשימה בכך את זוסר ההשתדלות לעזור לפתח אצלן את הרצון לפעולה כזו. במאמר זה היא קוראת לפעולה בקרב נשים ערביות מתוך הנחה כי האינטרס המשותף של נשים להגברת השוויון ולטיפוח הינוך האשה עשוי לגבור על ההבדלים בין העמים, בעיקר לאור העובדה שבארצות המוסלמיות השכנות, בעיקר במצרים ובתורכיה, קיימות תנועות נשים מפותחות עם רשת מסועפת של הסתדרויות, מועדונים, עתונות וכדומה. המתברת מסבירה את התפתחות התנועות הללו במפגש עם המערב ובהתגברות הניכרת של הלאומיות, וטוענת כי שני תנאים אלה מצויים בקרב ערביי ארץ ישראל, ולכן אין זה נסבל שדווקא כאן נמצאת תנועת הנשים הערביות רק בחיתוליה. הדעות עשויות להיות חלוקות אם מצב עניינים זה הוא טוב או רע, כותבת המחברת, וכלל לא ברור אם האשה הערבית תפצה בכלל להיות מעורבת בכל המלחמות של תנועות הנשים, אולם דבר אחד ברור: האשה היהודיה לא תוכל לאורך זמן להתעלם מן האשה הערבית ולהכירה אך ורק כעוזרת בית, או כאשת הפלח המביאה ביצים, ירקות ופירות לשוק, זו שעומדים עמה על המקח "בצורת גמגום בלתי מובן בליות תנועות ימים מבודות, כאשר לא תבין אשה את שפת רעותה."¹¹

התפישה האזרחית הביאה גם להתייחסות אחרת אל האשה החרדית מזו המקובלת במחשבה הסוציאליסטית, אם גם בתחום זה לא ניתן היה לצפות להישגים ממשיים. כידוע, נתפש העולם החרדי במחשבה הסוציאליסטית כ"יישוב הישן" המצוי מחוץ לתחומיו של תהליך בניין האומה. לימים, נתגבש "סטטוס קוו" המגדיר את היחסים בין החברה החילונית על מגוון קבוצותיה ובין העולם החרדי שנותר בדרך כלל בהתבדלותו. אך ההצצה למרחב הפרטי של האשה לא איפשר התעלמות שכזו. קל לראות כיצד עתונאי בן ימינו מתנפל כמוצא שלל רב על אמירות ב"האשה", המבדילות את יהודי היישוב הישן הספרדי שחיו בשכונת שמעון הצדיק בירושלים, מבני העלייה החדשה בנימוסיהם, באורחות חייהם וברצונם "לחיות פה ע"י קבצנות ולחכות לביאת המשיח."¹² אך היה זה "האשה" שהדגישה את מצבן הסוציאלי של נשות השכונה: "בפתי הבתים נראות הנשים הרצוצות והחלשות, כשהן נושאות את פחי מימיהן ועל זרועותיהן יושבים הפעוטות, שאורות התקוה כבו מעיניהן. אבל פה ושם נראית צעירה בעלת עינים מלאות חיים ואורה, או אשה לבושת סחבות, יפת מראה, - ותארה כתאר אסתר המלכה."¹³ היה זה "האשה" שטען כי לא ניתן להתגבר על המצב הסוציאלי בשכונה באמצעות נדבות ודיווח על פעולות כגון יסוד בית מלאכה, פתיחת בית תינוקות בשעות העבודה, ארגון שיעורים ללימוד השפה העברית ועוד, תוך הדגשת ההתפתחות העצמית של נשות השכונה וביטוי הפוטנציאל המצוי בקרבן, למשל בתחומי הרקמה ועבודות משי בעלות ייחוד אמנותי.

המנהיג הנערץ - אחד העם

בשלוש שנותיו הציב "האשה" מודל של אשה מקצועית, משכילה ומרחיקת ראות מבחינה אינטלקטואלית הניתן והראוי להתחלל על כל שכבות האוכלוסייה.

"יהודיה פרסיה" - איור מ"האשה", מעשה ידיה של גרטה וולף קראקואר

לעזרת נשים ערביות

מה לא נאמר בגנות הפעילות הסוציאלית בכלל, והפעילות בקרב יהודי המזרח בפרט, בתקופת היישוב והמדינה? ואולם קשה להתעלם מהעובדה שבשלוש שנות קיומו הקדיש "האשה" מאמץ רב לשאלת קידומן של נשים משכבות חברתיות שהונחו בחשיבה הסוציאליסטית. בשנות ה-20, שנות השיא של ההתלהבות הסוציאליסטית ברחבי העולם, כאשר הסוציאליזם הארץ ישראלי העסיק עצמו בפנטזיות בדבר התרבת עולם ישן ובניין חברה שוויונית וצודקת שבמרכזה החלוץ החקלאי, היפנה "האשה" ורקור אל עבר המרחב הפרטי של נשים הטובלות מבעיות בוערות שפתרון לא יכול להידחות עד בוא המהפכה: "האשה מהסוג הזה חיה חיי צער, דחק ומהסור, מחלות, מכות מהבעל הגרנו מחוסר פרנסה. אלה הם מנת חלקה יום יום. אם האשה אינה יולדת היא מוכה ע"י הבעל אף בלא אשמה. כמו כן כשאינה נותנת לו בנים זכרים. ולמי תפנה האמללה ומי יגן עליה?"¹⁴

בתקופת קיומו עסק "האשה" בבעיותיהן של נשים מזרחיות, ערביות וחרדיות שסבלו ממצוקה. כיום, נהוג לתפש בהתייחסויותיו של המעמד הבינוני

הכשרה מקצועית לעקרת הבית

רבים מהמאמרים עסקו בשאלות חינוך והשכלה, שכן - כפי שכתבה העורכת חנה טהון - "את הדרך לתרבות חדשה אמיתית, לא תוכל למצוא לא האשה האזרחית ולא האשה החלוצה, שבאה הנח. דרך זו תסולל לפנינו על ידי הדור השני, על ידי בנינו ובנותינו שגדלו כאן בארץ העברית ושנתחנכו בבתי-הספר העבריים. מן הבוגרות שלנו, הניכות הגמנסיות, הסמינריונים, מוסדות-החנוך לנערות בארץ ישראל, אנו מחכות לטפוס של האשה בעלת ההכרה הצבורית השלמה. הבה נקוה שתחלתנו לא תכזב." דגש מיוחד ניתן לחינוך מקצועי. במאמר שהוקדש לנושא כתבה תמר בוכשטאב כי "בתוך הצבור הבריא על כל פרט ופרט לקבל אותה ההכשרה המתאימה לנטייתו הרוחנית או המעשיות, עד שבעבודתו שלה הכשיר את עצמו ושהוא ממלא אותה מתוך שמחה, יוכל להבטיח לעצמו קיום חמרי, אולם שיביא על ידה לחברה תועלת מרובה ככל האפשר." בתקופה שאחרי מלחמת העולם הראשונה, כתבה, נדחקו הנערות כמעט בכל הארצות, בשל המצב הכלכלי הקשה, לשורות הפועלים המקצועיים ובמלחמת הקיום הונו מצוי הניצחון תמיד לצדו של מי שבידו הכשרה מקצועית. ואולם בארץ לא זכו הנערות בהכשרה שכזו - ילדות תימניות וספרדיות בנות שמונה ועשר נשלחו לעבוד כעוזרות בית ונערות אשכנזיות עניות נשלחו לעבודות תפירה ומלאכת יד. מצב זה השתנה בעקבות עליית החלוצות שהוכשרו לעבודה חקלאית במוסדות שונים, אך מוסדות אלה אינם מספיקים עוד. העלייה הרביעית של המעמד הבינוני, ולמעשה כבר העלייה

האשה

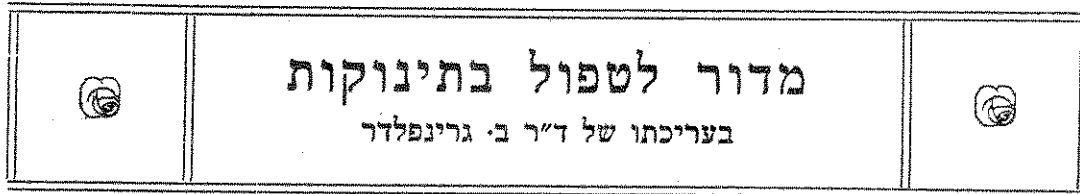
ירחון מוקדש להייה וענייניה
של האשה בארץ ישראל
דמי החתימה לשנה: (8 חוברות)
בארץ 400 מיל.
בחו"ל 500 "
מחיר הוברת בודדת 50 מיל
המען ירושלים ת.ד. 633
מחיר המודעות עמוד שלם: 2 פרנט
חצי עמוד: 1.250 מיל
רבע עמוד: 0.700 "
שמינית עמוד: 0.400 "
למודעות שנתיות נתנות הנחות.
הסוכן הראשי למודעות
ה' יהודה כהן תל-אביב
רחוב קרל נטר מ. 10

חנה רובינה ב"הדיבוק" - איור ב"האשה"

מודעה עצמית של "האשה", 1928

כאן טמון, לדעתי, ייחודו של העתון. המודל הוצב בראש וראשונה באמצעות הדוגמה שנתן העתון עצמו בהתייחסותו המקצועית והאינטלקטואלית לנושאים שבהם טיפל. כך, למשל, נשואי ילדות בארץ ישראל נבחנו ללא כחל וסרק על ידי מומחי רפואה במונחי הנוק הבריאותי והנפשי הכרוך בהם. בעיות התעסוקה של נשים הוצגו באמצעות טבלאות סטטיסטיות תוך פירוט מעמדן התעסוקתי וניתוח המשמעות הכרוכות בכך, וביניהן, המשמעות של ריבוי נשים בתעסוקות "גלותיות" כגון תפירת בגדים, והעדרן בתעסוקות שיש בהן משום חידוש והסתגלות למקצועות חדשים. הירחון הירבה להביא חדשות מן העולם - מאנגליה, סקנדינביה, ארצות הברית, רוסיה הסובייטית ועוד - המצביעות על הישגיהן של נשים בחקיקה, בפוליטיקה, במקצועות השונים, בספרות ובאמנות, ופרסם מבהר כתבים מאת סופרות ומשוררות חשובות כאלישבע, רחל, אלוה לסקר-שילר ואחרות. הפובליציסטיקה והביקורת הספרותית נועדה להגביר את מודעותן של נשים לשוויון זכויות, אך עשתה זאת במתינות ויישוב דעת ותוך מתן אפשרות להבעת דעות מגוונות. אין זה מקרה שמכל מנהיגי הציונות הדגיש "האשה" את דמותו של אחד העם. בהג השבעים שלו הופיעה בעמוד הראשון ברכה למורה שבהשכלתו היהודית והאירופית הגדולה כונן את היהדות על יסודות חדשים ועורר את ההתעמקות בקנייני הרוח אשר לאדם. "תפקידנו אנו, הנשים העבריות, לטפח את האידיאות, שגולדו בלבנות גדולי האומה, בתוך חוגי המשפחה, לשמור עליהן ולצוותן לבנינו אחרינו."

רהזונה רהמלאכותית של היונקים

מה הן הסכנות הצפונות בכלכלה מלאכותית שלמה וכיצד אפשר לה לאם לקדם

פני סכנה זו?

שלות הנפש של האם, שבה היא רואה את גדול תימקה הניזון בחלב שדיה פוסקת כאן בארץ בשעה שמוטל עליה בתוקף התנאים להתחיל בכלכלה מלאכותית. במדה אשר הכרח זה יקדים לבוא, כן תגדל גם הסכנה. ודאי נזרמן לכל אחד לראות מספר ילדים

הדרכה לאמהות בגידול ילדים – מדור קבוע ב"האשה"

אליה ביחס של בטול - דבר זה ירושה הוא לנו מאתם הימים, שאז היתה עוד רווחת הדעה בין החוגים הקפיטליסטיים, כי על ידי עזרה צבורית אפשר יהיה להחליש את כחו של הסוציאליזמוס. כיום ידוע לכל חברה סוציאליסטית, לכל קהילה עירונית סוציאליסטית, כי עזרה צבורית אינה אלא חלק בלתי-נפרד מתפקידם של אותם החוגים עצמם.¹

ז'בוטינסקי ו"חוכמת הנשים"

"האשה" מציב אפוא, ברוח החוגים האורחיים, מודל של אשה שהכשרתה המקצועית, השכלתה ורוחב אופקיה הם המסד במלחמתה לשוויון זכויות והבסיס לתרומתה החברתית הכוללת, בין אם היא חלוצה העוסקת בעבודת כפיים, עסקנית ציבור או צופה הליכות ביתה, אך הירחון הולך מעבר לכך: האשה המשכילה, המקצועית ורחבת האופקים נתפשת כגורם המרכזי בקימומה של המדינה האורחית. רעיון זה בא לידי ביטוי במאמר שפרסם ב"האשה" ב-1928 ז'בוטינסקי, גדול הפובליציסטים של החוגים האורחיים. במאמר הקרוי "חכמת נשים" מעיד ז'בוטינסקי על עצמו כי פגש בדרך חייו מספר גדול יותר של גשים מחונכות ובעלות תרבות מגברים, אך השאלה אינה מי חכם ומזונך יותר אלא למי ניתנה התבונה הפוליטית, וכאן, טען, רב יתרונן של הנשים. האשה, לדבריו, מסוגלת יותר מהגבר למלא את התפקיד הפוליטי של "אורגניזציה"², והיא ראויה שאחוז המלכות הגדולות גבוה בהרבה מזה של המלכים. בעוד מלכים כפטר הגדול או פרידריך הגדול מהווים אחוז נמוך בקרב כלל השליטים הבינוניים, הלא-יוצאים ולעתים קרובות - פראי האדם והעבריינים, הרי בקרב הנשים המעטות שהגיעו לשלטון ניתן למנות דמויות גדולות כשלומית אלכסנדרה, אליזבת, יקתרינה הגדולה ומריה תרזה.

ז'בוטינסקי הישווה בין פטר הגדול ויקתרינה ובין מריה תרזה ובנה פרנץ יוזף השני. פטר היה איש כביר עלילות, בעל טמפרמנט רותח ומהפכני, מלך פורץ גדר שהכניס סדרי חוק שהיו ברובם "עצבניים, פנטסטיים, משוללי כל רעיון ושקול דעת", בעוד יקתרינה, "להפך, רקמה את מפעליה המדיניים בהירות ובנתח, עקב בצד אגודל, מתוך משא ומתן תמידי והתייעצות בלתי

השלישית החלוצית, הביאו אל הערים נשים רבות שמסיבות שונות לא מצאו את מקומן ביישובים הקלאיים, ומאידך חסרו הכשרה מקצועית לצורך כניסה לשוק העבודה. המחברת קראה להקמת מרכזי הינוכי ללמודים מקצועיים עבור נערות.

במאמר אחר קראה נחמה שור להגדיר את התינוך לא רק כהקניית ידיעות והרבעת מוסר, אלא כהרחבת המחשבה העצמית והאופק האינטלקטואלי, גם של נשים שאיבדו את האמון בעצמן. בהסתמך על ניסיונה במסגרת שיעורי הערב שניתנו בשכונת שמעון הצדיק סיפרה על נשים הסבורות שרכישת השכלה היא למעלה מיכולתן ונערות צעירות הנחונות מדי לעול הפרנסה מכדי לפתח מחשבה עצמית: "אולי חיהם עניים יותר מדי, חד גוניים יותר מדי בכדי לתת מעוף לדמיונם, לפתח את כשרון הבטוי שלהן, את דמיון המחשבה את האינצ'יאטיבה, לכוון את התפיסה שלהן שהיא ריצ'פיטיבית לפעולה עצמית רוחנית. זוהי המטרה שצריכה להיות לנגד עינינו." ובמאמר מעט שונה ברוחו, ביקרה אמתה פינצ'ובר את בית הספר העברי, אשר "לא נתן לנו עד היום את האשה בעלת ההכרה השלמה, המוכנה להקריב קרבנות בהשתתפותה בבנין הארץ."³ המעניין במאמר זה היא התפישה שתפקידה האמיתי של האשה הוא ניהול הבית וחינוך הילדים, אך גם תפקיד זה דורש הכשרה מקצועית ואינטלקטואלית, כדי להעלות את ערכו הכלכלי והחברתי ולחלץ את עבודת הבית מן הניזון הרחוני המיוחס לה. הכותבת מפרטת את ההתמחויות הרבות והמגוונות התורמות לניהול הבית וחינוך הילדים כגון כלכלה, היגיינה ואסתטיקה, גינון, מקצועות המדע השונים, אמנות, שפה, ותרבות הגוף, וטוענת כי הכשרה מקצועית בתחומים אלה תשמור על האשה הבוחרת להישאר בבית מפני גיוון, ותאפשר לזו הבוחרת בפעילות ציבורית לעסוק בכך בצורה מועילה.

מאמרים רבים מדגישים, את החשיבות של פעילות ציבורית של האשה כבסיס להשגת שוויון ולשיפור החברה כולה, כאשר הדגש אינו על פעילות פילנטרופית גרידא. כפי שהסבירה זאת אסתר זמורה, "מערבבים לעתים קרובות את המושג של עבודה צבורית בעבודה פילנטרופית ואשר על כן מתיחסים

את האבחנה שטבע הפילוסוף הגרמני הברמס בין המרחב הפרטי והמרחב הציבורי.²³ אבחנה זו, נטען, מסייעת לתהליך ההיסטורי שבו הוגדרו תחומי הפעילות המיוחסים לאשה כמצויים מחוץ למרחב הציבורי.²⁴ המאבק על שוויון זכויות בין המיגדרים נתפס כמאבק על ההגמוניה במרחב הציבורי, ומאבק זה מתנהל כיום בכל עוון בתחומים שונים.²⁵

דבריו של ז'בוטינסקי, לעומת זאת, והקן הכללי של ירחון "האשה", מציעים אלטרנטיבה רעיונית בעלת השלכות חשובות: המאבק הממשי אינו על ההגמוניה במרחב הציבורי אלא על שמירת האוטונומיה וטיפוחו של המרחב הפרטי. המדינה הטובה אינה נמדדת בשאלה מהו המעמד או המיגדר השליט ברגע נתון אלא מהו מרחב הבחירה החופשית שהשלטון מותיר לאזרחים ואזרחיות. שכן, לא ההגמוניה הרעיונית אלא הפעולה המושכלת של יחידים וקבוצות המרכיבים את החברה האזרחית היא הבסיס היחיד למדינה הטובה. כדברי שירה של אלישבע מ-1924 שפורסם בגיליון הפותח של "האשה":

"כי כבתה להבת השמים
לפני דורי-דורות.
רק בתוך כל שתי עינים
יש שני אורות."²⁶

פוסקת עם טובי הכחות האינטלקטואליים ברוסיה ומחוצה לה.²⁷ כך, בעוד גדולתו של פרנץ יוזף התבטאה יותר באידיאות ערטילאיות ובפעולות מלאות תסיסה וטמפרמנט מאשר בהנהגת חוקים פוזיטיביים ויצירת משטר מדיני משוכלל, אמו לא עסקה בחשבונות עולם, מגדלים פורחים באוויר ורעיונות חותרים עדי תהום אלא חוקקה חוק פלילי מצוין, הקימה בתי ספר ובתי חולים משוכללים, וכדומה.

ז'בוטינסקי מכנה את המלכות הדגולות בהיסטוריה האנושית לא פחות ולא יותר מאשר "מירעלע אפרת על כסא המלוכה",²⁸ שכן המדינה הטובה בעיניו אינה זו המשופעת מפעלי ענק וכיבושים כבירים אלא מדינת חוק המנוהלת בצורה מסודרת ונאותה. זו המדינה המטפלת באזרחיה באורח מתון והוגן, תוך התייחסות לצרכים הממשיים שלהם במרחב הפרטי. המדינה האזרחית היא מעין הרחבה של משק הבית ועל כן ראויה לניהול באמצעות חכמת האשה. אין זה מקרה, מסכם ז'בוטינסקי, שהגבר יצא בימי קדם לצוד ציד, בעוד הדאגה לארגון משק הבית וחיושיו אספקת המזון וחלוקתו היו מנת חלקה של האשה מימים ימימה.

ככל שהדברים הללו נשמעים זרים לאזון התקינה-פוליטית בימינו, וגם אינם מדויקים לאור העובדה כי נשים בתפקידי שליטה אינן בהכרח נופלות בפראותן מגברים, טמונה בהם תפישה מעניינת הראויה למחשבה. רבים תקפו

16. תמר בוכשטאב, "מרכז תנוכי ללמודים מקצועיים בשביל נערות בא"י", האשה ח' (תרפ"ז), עמ' 7.
17. נחמה שור, "שאלת התנוך והתזורה אצל הגדולים", האשה ג' (סיון תרפ"ז), עמ' 11-10.
18. אמתה פינצ'ובר, "חנוך עברי מודרני לנערות בארץ-ישראל", האשה ו' (תרפ"ז), עמ' 13.
19. אסתר זמורה, "עבודה משותפת", האשה ג' (תרפ"ח), עמ' 5.
20. זאב ז'בוטינסקי, "חכמת נשים", שם, עמ' 15.
21. שם, עמ' 16.
22. שם, עמ' 18.
23. Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge: MIT Press, 1994.
24. Nancy Fraser, "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy". In Craig Calhoun *Habermas and the Public Sphere*, Craig Calhoun (ed.) (Cambridge: MIT Press, 1994).
25. Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton University Press, 1994).
26. אלישבע, "שיר קטן", האשה א' (ניסן תרפ"ז), עמ' 10.

1. ראו, Dominique Colas, *Civil Society and Fanaticism: Conjoined Histories* Stanford: (Stanford University Press, 1997).
2. ראו, מיכאל קרן, אמנון זכרונני: פרקליט אחר, תל אביב 1999.
3. הגה טהון, "האשה בצבור הארץ הישראלית", האשה, א' (ניסן תרפ"ז), עמ' 6-7.
4. שם, עמ' 7.
5. גרדה ארלוזורוף-גולדברג, "לשאלת הפועלת בארץ-ישראל", שם, עמ' 22-25.
6. ד"ר שץ איזנשטדט-ברזילי, "לשאלת זכות האשה", האשה ד'-ה' (תמוז-אב, תרפ"ז), עמ' 5.
7. "חצי שנה של הירחון 'האשה'", האשה ו' (תרפ"ז), עמ' 5.
8. ה. הגה טהון, "האשה ואחדות העם", שם, עמ' 6.
9. שם, עמ' 9.
10. טובה גורביץ, "מחיי האשה העברית בטבריה", האשה ב' (אייר תרפ"ז), עמ' 38.
11. גרדה ארלוזורוף-גולדברג, "הערות לתנועת נשים ארץ-ישראלית", האשה ב' (תרפ"ז), עמ' 8.
12. "שמעון הצדיק", האשה א' (ניסן תרפ"ז), עמ' 19.
13. שם, עמ' 20.
14. "לאחד העם", האשה ד'-ה' (תמוז-אב תרפ"ז), עמ' 3.
15. ה. הגה טהון, "תשובה ליעקב רבינוביץ", האשה א' (תרפ"ז), עמ' 12.